

SOCIOLOŠKA PROBLEMATIKA OBITELJI

Prije nego se upustimo u razglabanje naznačene teme, potrebno je osvijetliti neke izraze koji mogu stvoriti nejasnoću kod onoga koji ne prati ovo područje.

U sociološkoj literaturi, kad je govor o problemima obitelji, mnogi to nazivaju *kriza* obitelji, dok drugi vole reći: obitelj u *transformaciji*. Možda je ovaj drugi izraz točniji. U vezi s pitanjima obiteljskog života upotrebljavaju se tri izraza: *porodica*, *obitelj*, *brak*.

Izvor *porodice* je rađanje. Prema tome, porodicu sačinjavaju oni koji su u krvnoj vezi, u prvom redu roditelji i djeca, braća i sestre, djedovi i bake itd.

Obitelj bi bila, po nekima, zajednica ne samo onih koji su krvno vezani nego i onih koji su sa zajednicom u kojoj žive životno povezani (slično kao u staro vrijeme rimske familije, u koje su spadali i dadilje i robovi i dr.). Danas, međutim, pod obitelji većina smatra zajednicu roditelja i djece.

Brak je životna zajednica muža i žene.

U običnom govoru, a onda i u raspravama, danas, kad su predmet raspravljanja sve te tri zajednice, govori se, skraćeno, o problematici obitelji. Istina, na pravnom području donose se zakoni o porodici a ne o obitelji. To je zato što civilna vlast mora regulirati ne samo odnose između roditelja i djece nego i između braće i sestara, djedova i baka, rođaka itd.

Sociološki promatrano, najvažnije je pitanje problematike obitelji u značenju odnosa između muža i žene te roditelja i djece. Pitanje obitelji uopće je jedan od najvažnijih socijalnih pitanja jer je obitelj jezgra, temeljna ćelija društva, pa dosljedno, promjene u njoj ili krize u njoj jako se odražavaju u društvu.

Nas ovdje posebno zanima stanje obitelji kod nas, jer je stanje obitelji i te kako važno za stanje Crkve u nas, što ne treba dokazivati.

I. UZROCI TRANSFORMACIJE OBITELJI

Uzroke transformacije obitelji svrstao sam u tri grupe: 1. društveno-ekonomske promjene; 2. javno mnijenje — mentalitet; 3. psihički razlozi.

1. Društveno-ekonomske promjene

Najveća društveno-ekonomska promjena u svijetu jest *industrijalizacija*, koja se počela naglo razvijati izumom parnog stroja, a posebno električnosti. Ne treba potanje govoriti o industrijalizaciji jer nam je mnogo toga o njoj poznato. Ona je izmijenila način života, i još mijenja, prema prilikama pojedinih zemalja.

Najveća vidljiva promjena jest stvaranje velikih gradova (*urbanizacija*) *migracijom* seoskog stanovništva u gradove. Tu pojavu neki zovu *implozija* gradova.¹ U našoj zemlji je seosko stanovništvo od predratnih 70—80% sveukupnog stanovništva spalo u naše dane na oko 30—35%, što znači da je sada u našim gradovima oko 70% stanovništva. Evo kako su rasli neki naši gradovi u deceniji 1961—1971. g.: Zagreb: od 450.000 na 600.000, — za 150.000 više; Split: 132.000 na 183.000, — za 50.000 više; Rijeka: od 120.000 na 160.000, — za 40.000 više.²

Gradovi su postali proizvodni centri, i zato centri društvene, političke i ekonomske moći. No, gradovi nisu bili spremni primiti tako naglo broj ljudi, što je onda izazvalo različite probleme. Npr., nema dovoljno stambenog prostora, školskog prostora, infrastrukture itd. Za ilustraciju pogledajmo kako je bilo sa stambenim prostorom 1971. g. u nekim našim većim gradovima: u Zagrebu je bilo 213.000 domaćinstava, a stanova je bilo 178.000, razlika je oko 35.000; Split: domaćinstava 56.500, a stanova 48.000, razlika 7.000; Rijeka: domaćinstava 56.000, a stanova 45.000, razlika 10.000.³ Prema jednoj procjeni iz 1973. g. u Puli je trebalo 3.000 stanova.

Što se tiče školskog prostora, poznato je kako škole rade: pretrpane, u dvije smjene. A za potrebe smještaja predškolske djece u vrtiće, što bi omogućilo smireniji rad zaposlenih žena — majki, danas u vrtićima naše republike ima mjesta samo za 10% djece. Produženim boravkom u školi obuhvaćeno je samo 3% školske djece, dok samo 3,5% djece mogu provesti organizirani odmor u dječjim odmaralištima.

Na migraciju unutar zemlje nadovezuje se *emigracija*. Ova je dvovrsta: stalna i privremena. Stalna emigracija stvara manje obiteljskih problema (ne ulazimo u činjenicu depopulacije našeg naroda!). Mnogo je važnija i bremenitija problemima privremena emigracija u strane zemlje radi zaposlenja.

Ovaj proces u zadnje vrijeme stagnira, ali ne toliko radi unutrašnjih koliko radi vanjskih faktora. Međutim, ova je emigracija stvorila probleme koji su prisutni. Od svih radnika na privremnom radu u inozemstvu, prema procjenama, 40% su iz Hrvatske. Ako je 1970. g. bilo oko 700.000 radnika iz Jugoslavije na privremenom radu u inozemstvu, od toga je bilo oko 300.000 iz Hrvatske. A koliko je još bilo

¹ V. Puljiz, *Oblici i posljedice deagrarizacije u našem selu*, u »Sociologija sela«, 43, god. XII. (1974), br. 1, str. 4.

² Lj. Plačko, *Migracija i problem evangelizacije*, u »Obnovljeni život«, 4—1973, str. 353.

³ Isto.

Hrvata po narodnosti iz Bosne i Hercegovine?! Po nekim proračunima u tom slučaju na Hrvate otpada 2/3 radnika! Od sposobne radne snage u Hrvatskoj, 22⁰/₀ je u inozemstvu.⁴ A valja naglasiti da je to najvitalnija radna snaga, tj. između 20—40 godine života. Nadalje, najvećim dijelom je to muška radna snaga. Odnos između muške i ženske radne snage je po prilici 80 naprama 20.

I nezaposlenost stvara obiteljske probleme. Računa se da ima oko 95.000 nezaposlenih u našoj republici.⁵

Daljnja važna promjena je *socijalno i zdravstveno osiguranje*, posebno gradskog stanovništva. Seosko stanovništvo još nije sasvim osigurano. Sada se radi na tome. Nepostojanje osiguranja na selu goni mnoge, koji inače ne bi išli sa sela, da potraže mjesto i zaposlenje u gradu.

Nadalje, velika društveno-ekonomska promjena u našoj zemlji jest *ukidanje privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju*. Samo je poljoprivrednicima dozvoljeno ograničeno posjedovanje zemljišnog posjeda. Ostalima je omogućeno posjedovanje malih uslužnih radnji, ali tako da vlasnik može zaposliti ne više od 5 radnika. To je učinjeno u želji da se izbjegne eksploatacija čovjeka po čovjeku.

Već spomenuto nepostojanje potpunoga socijalnog i zdravstvenog osiguranja na selu kao i ograničenje privatnog vlasništva, uz razvitak industrijalizacije, koja je trebala mnoge radne snage, došlo je do tzv. *deagrarijacije sela*. Do toga je došlo iz više razloga:⁶

iza rata je mnogo seljaka — vojnika ostalo u gradu. Oni su postali prihvatilište za svoje rođake i prijatelje u gradovima gdje se počela izgrađivati industrija;

iz radnog odnosa proizlazi zdravstveno i mirovinsko osiguranje, dječji dodatak i drugi oblici ekonomske i društvene sigurnosti (mogućnost kredita, stalni priliv novčanog dohotka, povoljniji društveni status itd.). S druge strane, seljak koji je ostao na selu bio je izložen velikim obavezama u obliku poreza, otkupa, a nepovoljniji mu je i društveni status. Sve ovo je pripomoglo da seljak počinje težiti za neagrarnim zanimanjima, pa se tako počela odvijati i »deagrarijacija seljakove svijesti«.⁷

U prvim poratnim godinama dolazilo je do tzv. direktnog transfera radne snage sa sela u grad, tj. bez predhodne spremne, naobražavanja. Danas je više na snazi indirektni transfer, tj. seljaci se predhodno spremaju, osposobljavaju. Nadalje, naišao je novi val deagrarijacije u obliku *zapošljavanja u inozemstvu*. Ovo bi samo po sebi izgledalo da ne mora imati za posljedicu deagrarijaciju, jer bi se moglo pomisliti da seljaci idu vani na rad da zarade da bi, vrativši se, poboljšali svoje stanje na

⁴ P. Bulat, *Hrvatski intelektualci o stanovništvu, emigraciji i zaposlenosti*, u »Obnovljeni život«, 2—197., str. 138.

⁵ Vidi: *Statistički Godišnjak SR Hrvatske 1977*, Zagreb, rujan 1977, str. 64. To su oni koji su prijavljeni SIZ-ovima za zapošljavanje.

⁶ usp. V. Puljiz, nav. dj., str. 9—12.

⁷ Isto, str. 9.

selu, proširili imanje, modernizirali proizvodnju, u jednu riječ, stekli novac da ga utroše na svom posjedu. Međutim, kako iskustvo pokazuje, velika većina ono što su vani zaradili utroše u izgradnju kuće u gradu i za preseljavanje, za bavljenje nekom drugom djelatnošću, da školuju djecu itd. Deagrarizirala se više muška nego ženska radna snaga. Razlog za to je s jedne strane u tome što je veća potražnja za muškom radnom snagom, a s druge strane što je donedavna postojalo podozrenje prema odlasku djevojaka od kuće. Djevojke se međutim više deagrariziraju putem sklapanja braka. Poznato je da se većina seoskih djevojaka želi udati za nepoljoprivrednika. Napokon, poljoprivredu i selo napušta je mlađa i sposobnija radna snaga. Tako nastaje devitalizacija sela.

U zadnje vrijeme dolazi ipak do tzv. *urbane disperzije*.⁸ To je obrnut proces od urbane implozije. Osjetilo se naime da nije dobro da se previše koncentrira sva proizvodna snaga u gradove, jer tada sela umiru, nego da bi bilo dobro odteretiti gradove i prebaciti prema mogućnostima neka industrijska postrojenja, tvornice u provinciju, u sela. Na taj se način želi razviti nedovoljno razvijena područja. Jasno je da to ne ide bez teškoća, pa čak i bez privremenih ekonomskih gubitaka, ali treba u tome ustrajati jer će se time ljudi zadržati na selima, ekonomski ih podići. No, već i početna sociološka istraživanja pokazuju kompleksnu situaciju koja se u tom slučaju pojavljuje u takvom području,⁹ jer se na tipični seoski život nakalamlje stil urbanog života. Tu zajedno žive seljaci i radnici. No, mnogi radnici nemaju svojeg posjeda, a nemaju uvjete gradskog života. To onda može stvarati napetost između starosjedilačke zatvorene, homogene zajednice i nove kategorije ljudi. Društvo mora ulagati mnogo da stvori neke urbane oblike života u tom području, da bi dobilo i zadržalo i visokokvalificiranu radnu snagu.

Važne društvene promjene nastale su na pravnom području. Tako pravna *ravnopravnost žene i muškarca*. Ženi su danas pravno dostupna sva zanimanja; ona je danas u većini slučajeva i zaposlena. U društvenom sektoru zaposleno je 40% žena. Od toga je 73% u neposrednoj proizvodnji, a 26% u društvenim djelatnostima. Među zaposlenom omladinom 47% su djevojke. Od broja zaposlenih žena, oko 75% su žene — majke.¹⁰ (Tuže se, istina, neki da je na upravnim mjestima malo žena!).¹¹ Ne samo da je žena danas izjednačena pravno s muškarcem, nego joj je — što više — u obiteljskim relacijama dana i prednost. To se očituje u novom Zakonu o porodici, gdje se u definiciju braka unijela promjera bez presedana, jer je sada brak definiran kao životna zajednica žene i muškarca, a ne kao prije: muškarca i žene. Na pitanje jednog novinara zašto je učinjena ta promjena odgovorila je prof.

⁸ Isto, str. 4.

⁹ D. Prokić, *Sociološki aspekti lokacije industrije u seoskim područjima*, u »Sociologija sela«, 43, god. XII. (1974), br. 1, str. 16—23.

¹⁰ Z. Šnajder, *Zaposlenost žene nije tendencija nego stvarnost*, u »Vjesniku«, Zagreb, 19. rujna 1973.

¹¹ vidi: A. Dodić, *Dokle seže ravnopravnost?*, u »Vjesniku«, Zagreb, 26. travnja 1976. Piše on: »Što se ide više, od stroja k foteljama, to je situacija gora«. Uzroci su, po njemu, tradicionalna shvaćanja i kampanjsko bavljenje tim problemom.

dr Mira Alinčić, predstojnica katedre za porodično pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu, da je to učinjeno zato što su satavljači smatrali da i zakon treba odraziti današnju ženinu mnogo veću društvenu ulogu.¹²

Od promjena na pravnom području, koje se neposredno tiču obitelji, vrlo su važne: *razvod braka i legalizacija pobačaja*.

Danas se *brak može vrlo lako razvesti*. Uzroci razvoda mogu biti: napuštanje bračnog druga, preljub, zlostavljanje, rađenje o glavi, osuda zbog krivičnog djela, a u novije vrijeme tzv. neslaganje naravi. Prema novom Zakonu o braku i porodičnim odnosima to neslaganje naravi neće trebati objašnjavati, jer je neugodno pred javnost iznositi redovito intimni život ili razloge rastave. »Zakon polazi od načela da je razvod opravdan, ako je stanje bračnih odnosa tako poromećeno da daljnje održavanje braka više nema smisla. Ako su, dakle, odnosi tako poremećeni da brak nema smisla održavati, onda pitanje zbog čega je do toga došlo, dolazi u drugi plan«.¹³

Kod nas je *zakonski dopušten pobačaj* u ovim slučajevima: kad je u pitanju život i zdravlje majke; kad se s osnovom može očekivati da će se dijete roditi s teškim tjelesnim ili psihičkim nedostacima; kad je do začeća došlo usljed izvršenja krivičnog djela (obljube, silovanja, zloupotrebe položaja i dr.); iz socijalnih razloga, a tu spadaju osobne, porodične, materijalne i druge neprilike.

I još jedna stvar koja se tiče neposredno braka, a izazvala je diskusije kad se raspravljalo o novom porodičnom zakonu. To je *pravno izjednačavanje vanbračne porodice sa bračnom*. Što je to vanbračna porodica? Vanbračna porodica nastaje činjenicom stupanja muškarca i žene u spolne odnose, a razlikuje se od braka time što ta zajednica nastaje bez obzira na norme i forme, dok se bračna zajednica zasniva pred pravno ovlaštenim organima i po postupku predviđenom pravnim propisima.¹⁴ Te vanbračne porodice mogu se podijeliti s različitih stajališta, pa tako imamo anonimne i neanonimne; letimične, privremene i stalne (konkubinast!) itd. Koliko ima vanbračnih porodica? Teško je to reći baš zato što su nestabilne i neregistrirane. Svakako, prema nekim procjenama, od ukupnog nataliteta u Jugoslaviji 1970. g. 8,4⁰/₀ djece bilo je vanbračno rođeno, a računa se da je 1/3 djece rođene u novom braku začeto izvan braka, znači u vanbračnoj zajednici.

Naše zakonodavstvo smatralo je potrebnim regulirati koliko je moguće i te vanbračne zajednice ili porodice radi društvenog dobra, a posebno radi zaštite interesa djece. Jedna od novosti ovog zakona jest što se vanbračna porodica uopće ne vrednuje kao nevažna ili, još manje, kao nešto što bi u sebi imalo oznaku nemoralnosti. Ona je naprosto

¹² »Brak i obitelj odmakli za 30 godina«, u »Vjesniku«, Zagreb, 18. ožujka 1978, str. 32. Razgovor vodila Dara Ungaro.

¹³ Isto.

¹⁴ M. Bosanac, *Vanbračna porodica*, izd. Prosvjeta, Zagreb, 1976,² str. 44.

činjenica o čijoj se moralnoj vrijednosti ne sudi. Istina, time se ne želi zakonski omalovažiti bračna zajednica kao naravna jezgra društva.

Konačno, jedan od najnovijih izvora društveno-ekonomskih promjena jest *nova reforma školstva, tzv. usmjereno obrazovanje*. Ono — ne ulazeći dublje u razloge i analizu toga — ima bez sumnje svojih pozitivnih strana, ili može imati privredno opravdanje. Međutim, u mnogim sredinama nisu ostvareni uvjeti za to, posebno u manjim, provincijskim centrima. Čini se da će veći broj mladih ljudi nego prije biti prisiljen učiti ili studirati ono za što nema ili sposobnosti ili sklonosti.

2. Javno mnijenje — mentalitet

Javno mnijenje koje stvara mentalitet može se smatrati izvorom društvenih promjena, bez obzira da li to javno mnijenje ima svoje opravdanje u nečem prirodnom ili nema.

Javno mnijenje po svojoj snazi slično je običaju na selu, a snagu običaja ne treba dokazivati! Javno mnijenje ima veliku ulogu u procesu tzv. *socijalizacije* mladog čovjeka. Što je socijalizacija? To je proces prenošenja, presađivanja kulturnih vrednota zajednice u unutarnji svijet pojedinca.¹⁵ Ili, ulaženje pojedinca u društvo i društva u pojedinca.

Najznačajniji činioci socijalizacije jesu: u prvom redu obitelj, zatim škola, (u nekim krajevima) Crkva, dječje i omladinske organizacije ili grupe, društveno-političke organizacije,¹⁶ a u posljednje vrijeme novine, časopisi, radio, kino i televizija. Ovo posljednje vrlo je važno za stvaranje javnog mnijenja.

Na te elemente socijalizacije na poseban je način potrebno svratiti pažnju, jer se ne radi samo o tome da mlad čovjek postane pomodan u pitanju npr. nošnje ili slušanja moderne glazbe, nego se radi o daleko važnijim stvarima. Čovjek je naime vrlo osjetljiv što o nekoj stvari ili pojavi društvo misli, drži, govori. I ako to društvo neku dosadašnju pojavu proglasi nazadnom, reakcionarnom i sl., a ona k tome još od čovjeka zahtijeva i koju žrtvu, vrlo lako će čovjek postati konformista, jer čovjek u nekim stvarima jako pati od ljudskog obzira.¹⁷ Zato je vrlo važno tko stvara i kako stvara javno mnijenje u procesu socijalizacije. (Malo ljudi misli isključivo svojom glavom, a posebno onda kad mu ne odgovara, pa onda uljuljava sebe da tako, tj. drukčije, pišu oni koji znadu, to većina čini, itd.).

Preletimo ukratko što javnost misli, kakvo je javno mnijenje o nekim pojavama i činjenicama koje su u neposrednoj ili posrednoj vezi s obitelji.

¹⁵ Isto, str. 251.

¹⁶ Isto, str. 253.

¹⁷ Bilo bi zanimljivo npr. znati (kad bi bilo moguće!) s koliko unutarnjeg uvjerenja mnogi muškarci glasaju za uredbe ili se izjašnjavaju za njih, a koje ženi daju ravnopravan ili više nego ravnopravan položaj s njima!

Drukčije gledanje na moral, posebno na seksualnom području. Jedna od najupadljivijih pojava jest odstranjenje pojma grijeha na seksualnom području, bilo da se radi o bračnom ili o predbračnom moralu. Kao da prevladava uvjerenje da je na tom području grešno samo ono što nanosi štetu drugoj ili trećoj osobi. Tako se često govori o dozvoljenosti — istina, u nekim granicama — slobodne ljubavi; na predbračne odnose se ne gleda kao na grijeh nego, kod nekih, čak i kao na poželjnu praksu, da bi se tako budući supružnici svestranije upoznali; predbračna nevinost u vezi s time malo se cijeni. (Čuje se: dosta s tim zaostalim gledanjem, dosta s licemjerjem!). Kažu da Londonski osiguravajući zavod ne izdaje više policu osiguranja na nevinost! Ali, istini za volju, čuju se, iako rijetki glasovi da ipak ljudi cijene nevinost, ili, točnije, velika većina želi za svoju suprugu nevinu djevojku. Neki pišu da je nevinost opet u modi. Navodi se primjer japanskog liječnika Micukuba, koji plastičnom operacijom vraća nevinost, i ima pune ruke posla! Ali je indikativno kako naš novinar u to uvodi: »Danas velik broj ljudi vjeruje da je era djevičanstva nepovratno prošla, jer je u vremenima seksualnih sloboda gotovo smiješno govoriti o jednom tako zastarjelom pojmu«. ¹⁸ Na drugom mjestu govori o »jednom mitu za koji bi se uz pomoć očiglednih dokaza i činjenica moglo reći da je srušen«. Djevojke u 20. st. traže drugu nevinost, jer nevinost od njih očekuje taj isti muškarac koji je tako mnogo truda uložio i ulaže da im prvu oduzme. To žene nazivlju licemjerjem u vezi s nevinošću, i s pravom.

Upotreba *kontraceptivnih sredstava* proglašava se za sasvim normalnu stvar. Istina, povremeno se govori i o mogućoj štetnosti za zdravlje žene, ali ništa ozbiljnije nego o mogućoj štetnosti uzimanja nekih drugih pilula kojima se liječe određene bolesti. Prema nekim statistikama izgleda da 80% ljudi smatra dopustivim uzimanje kontraceptivnih sredstava.

Vrednovanje braka. Mladi ljudi se često odgajaju u ideji da se brak temelji na spolnoj ljubavi, i ako ona, i kad ona nestane, onda je razumljivo da se traži drugi partner. Poučno je pročitati što o tome piše jedan od nadahnjivača socijalizma, F. Engels: »... trajanje snažnog osjećaja individualne spolne ljubavi veoma je različito kod raznih osoba, naročito kod muškarca, i ako se potpuno ugasi naklonost ili ako ova bude potisnuta novom stranom ljubavi, onda je razvod za obje strane, kao i za društvo, blagodat.« ¹⁹

Mnogo se piše protiv tzv. »klasnog braka« ili protiv »patrijarhalnomonogamne forme braka«. Kakav je to brak? To je brak u kojem kao da postoje dvije klase po uzoru na klasno društvo, pa bi izrabljivačka klasa bio muž, a izrabljivana žena, ili, to je porodica u kojoj

¹⁸ »Svijet«, Sarajevo, 8. VI. 1973.

¹⁹ M. Bosanac, nav. dj., str. 238.

je muž kao partijarha, gospodar, a ostali su podložnici. U takvim vrstama braka žena nema ni društveno-političkih, ni ekonomskih prava. Jasno je da je protiv tako prikazana društva i braka opravdano pisati.²⁰

Iz ovakvih ideja nastaju druge, bremenite posljedicama. Tvrdi se, naime, pa tako posredno i odgaja mladi svijet, posebno žene, da *brak nije životni poziv za ženu*. »Ako su rad i društveno vlasništvo negacija privatnog vlasništva, onda je zaposlenost obaju roditelja bitan element naše suvremene obitelji, a brak za ženu ne može biti životni poziv«, čitamo u jednom članku zagrebačkog »Vjesnika«.²¹ Zato se već tvrdi da je »žen-ska omladina potpuno rasčistila s brakom kao životnim pozivom«.²²

Nadalje, sve više prevladava ili se širi uvjerenje da je *brak intimna stvar* i da tu zakon, ni civilni ni državni, ne treba ulaziti, osim u izuzetnim slučajevima kad je u pitanju neki pravni slučaj, slično kao ono što malo prije spomenuh što se smatra grijehom na seksualnom području.

Kaže se i priznaje, istina, da je brak jezgra društva i da je zdrava obitelj preduvjet zdravoga društva, ali u isto vrijeme se tvrdi da *brak više nije jedini izvor porodice*. To može biti i vanbračna porodica. »Porodica više nije organski vezana za brak«, piše jedan od stručnjaka na ovom području.²³ »Rang 'osnove porodice' brak je postigao kroz pravo inspirirano religioznom sakramentalnošću braka«, tvrdi isti pisac.²⁴

Iz ovakvih i sličnih napisa ipak se ne smije zaključiti da se želi oslabiti monogamni brak. Svi ozbiljni pisci kažu da je monogamni brak prirodan i zato nužan. Zato se ne govori u strogom smislu o krizi, nego radije o transformaciji. »Ono što se nekima čini kriza to je ustvari revolucionarna faza u kojoj se sukobljavaju elementi novog i starog sadržaja i u toj borbi traganje za adekvatnom formom.«²⁵ Traže se novi oblici, novi sadržaji. Kakvi će oni biti? Na to je pitanje još Engels pokušao odgovoriti: »To će riješiti kad poraste novo pokoljenje: pokoljenje muškaraca koji nikad u svom životu nisu došli u priliku da kupuju novcem ili drugim sredstvima socijalne moći podavanje žene, i pokoljenje žena koje nikad nisu došle u priliku da se podaju muškarcu iz bilo kojih drugih obzira osim istinske ljubavi, niti da ljubljenom uskrate podavanje iz straha od

²⁰ Evo npr. kako se o tome piše kod nas: Patrijarhalna porodica nespojiva je sa socijalizmom. »Patrijarhalna porodica s naglašenom prevlasti muža, zbog njegove ekonomske prevalsti, kako kaže Engels, iščezava u socijalizmu kao historijskom nosiocu preobrađivanja ekonomske neravnopravnosti...« Lenjin je pisao: »Ne može biti socijalističkog prevrata ako golem broj radnih žena ne uzme u njemu značajan udio.« (Z. Šnajder, u »Vjesnik«, Zagreb, 18. rujna 1973.) »Suvremena jugoslavenska porodica nije društvena grupa, nego — društveni odnos. Ona nije subjekt, nego — zajednica slobodnih i ravnopravnih subjekata — muža i žene, roditelja i djece — koji svoj subjektivitet stječu izvan porodice — iz društvenog položaja udruženog rada. Razvoj samoupravljanja kao novog produkcionog odnosa nužno se reflektira na konstituciju obitelji, transformirajući njezine građanske institucije u viši oblik prirodnog (spontanog, neotudenog) zajedništva«. (D. Ungaro, u »Vjesniku«, Zagreb, 25 (?). lipnja, 1973.)

²¹ Isto.

²² Z. Šnajder, u »Vjesniku«, Zagreb, 19. rujna 1973.

²³ M. Bosanac, nav. dj., str. 237.

²⁴ Isto, str. 236.

²⁵ Isto.

ekonomskih posljedica. Kad se pojave ti ljudi, bit će im posljednja briga što se danas zamišlja da bi oni trebali da čine, oni će stvoriti svoju vlastitu praksu i svoje odgovarajuće javno mijenje o praksi svakog pojedinca.²⁶

U vezi s *razvodom braka* stvara se mentalitet da brak nije po svojoj naravi trajna ustanova traje dok se partneri slažu, a razvoditi ili rastaviti se može čak samo iz razloga da se ne slažu. (Dobro je ovdje upozoriti na razliku pojma »razvod« od pojma »rastava«. Razvod se vrši pomoću sudskog procesa — suci kao da razvode — a rastava je kad se supružnici sami rastave). Ima u svijetu prijedloga i već pokrajinskih zakona koji predviđaju mogućnost rastave, a ne samo razvoda, posebno u slučajevima kad supružnici nemaju djece. (U SSSR-u je bilo tako od 1927. do 1946. g. Tada je bilo dovoljno samo prijaviti da više ne žive zajedno. Od 1946. g. praksa je pooštrena. U Kaliforniji je nedavno uvedena mogućnost rastave bez dolaska na sud, nego se jednostavno pošalje na sud 50 dolara s izjavom da se više ne živi zajedno).

Pobačaj kao da prestaje biti čin s oznakom grešnosti. Mladi se naraštaj odgaja u uvjerenju da je žena gospodarica svoga ploda (iako nije samo njezin!)²⁷, pa ga može bez velikih problema odstraniti. Radi se zapravo samo o »čišćenju«! To što se ne dozvoljava pobačaj iza trećeg mjeseca trudnoće kao da je samo radi zdravlja žene, a ne radi ploda. Vjersko naučavanje u toj stvari, kao i u pitanju razvoda braka, proglašava se nazadnim, reakcionarnim i sl.

I na području *ograničavanja poroda* javno mijenje igra veliku ulogu. Ima ih koji neće da imaju više djece ne samo radi nekih drugih razloga, nego i radi ovoga: što će govoriti drugi, kolege i sl. (Poučni su primjeri muževa koji su zahtijevali od žene da pobaci eventualno treće dijete, i to vrlo oštro ucijenjivali, a ako žena nije htjela poslušati i dijete se rodilo, kad je činjenica gotova, onda su bili presretni. Jasno je da ima i protivnih primjera. To su onda neželjena djeca. O svemu tome pastoralni bi radnici znali više toga reći).

Životni standard također spada u ovo područje. Što sve ljudi rade i čega će se sve odreći da mogu biti na visini životnog standarda svoje okoline?! Zanimljivo bi bilo istraživati, a što je nemoguće, koliko je ljudi otišlo u grad, ili još više, u inozemstvo — i s time sebi stvorilo obiteljske probleme — samo zato da se izjednači s drugima!

3. Psihički izvori

Iako nutrina čovjeka ne spada na sociologiju, ipak — jer ona ima svoje socijalne reperkusije — mora se nešto i o tome reći.

²⁶ Isto.

²⁷ Ove godine su američke novine pisale o jednom sudskom procesu koji se vodio u vezi s tim. Jedan je muž tužio sudu ženu koja je htjela pobaciti njihovo dijete. Otac je dokazivao da ona nema na to pravo sam, jer dijete nije samo njezino nego i njegovo, pa da ne može sama odlučivati o sudbini njihova djeteta. Sud je ipak nakon dugih rasprava dosudio da žena ima pravo!

Na pitanje: Zašto nastaju toliki obiteljski problemi? — jedan od razloga i izvora može biti i jest *psihička nedozrelost* ili, u drugim slučajevima, *neizgrađenost bračnih drugova*, odnosno članova obitelji i porodice.

Premnogi mladi ljudi ulaze u brak psihički, ljudski, karakterno nespremni. I onda, kad se pojave poteškoće koje zahtijevaju samosvladavanje, budući da se nema moralne i karakterne snage, napušta se bračna ili obiteljska zajednica ili se prakticira abortus, već prema problemu koji nastane.

Za pohvalu je u vezi s ovim kako mnogi mladi ljudi ističu potrebu ljudske zrelosti za brak i potrebu prave ljubavi i razumijevanja u braku. Osjeća se i u pravnim krugovima nastojanje da se posveti više pažnje nekada poznatom a sada potpuno zaboravljenom vremenu ili razdoblju zaruka. To bi moralo biti kao vrijeme pripreme za brak. U posljednje vrijeme šire se savjetovališta za bračna pitanja.

Psihički razlozi utječu, po mišljenju nekih, i na *problem broja rađanja djece*. Neki naime smatraju da su ljudi prije željeli imati više djece, i imali ih, ne iz biološkoreproduktivnih poriva nego iz čisto ekonomskih, proizvodnih. Time su naime dobivali za svoj posjed neophodnu radnu snagu. Danas je taj poticaj otpao. Ostao je samo nagon za potomstvo. Ali on može biti zadovoljan s jednim ili dva djeteta. Budući dakle da nema više drugih pokretača, onda se ljudi zadovoljavaju s tim malim brojem djece.²⁸ Osim toga, ili k tome, ima i drugih razloga koji baš ne savjetuju više djece.

II. POSLJEDICE

Migracija

Seosko stanovništvo dolaskom u gradove naglo mijenja način života. Kao prvo, često dolazi u tuđe stanove, žive kao podstanari. U tom slučaju jedna im je od najprečih želja doći do vlastitog stana. Osim toga, za stannarinu moraju odvajati veliku svotu novca. Želja i potreba za vlastitim stanom prisiljava ih na različite postupke koji mogu štetiti, da bi povećali svoj dohodak, osigurali eventualne kredite, zajmove i tako sebi omogućili dobavu svoga stana. To onda uvjetuje da moraju paziti na broj vlastite djece. Na broj djece utječe i redovito skućeni prostor podstanarstva. Ženu k tome uz njezin posao u društvenom sektoru očekuje i kućni posao, jer najveći broj muškaraca još ne smatra svojim poslom kućne poslove. Da to unosi onda ili može unijeti napetosti u bračnu zajednicu, ne treba spominjati.

Emigracija ili privremena zaposlenost u inozemstvu

Ovaj je proces plodan posljedicama, dobrim i lošim. Koje su veće? Odgovor ovisi o kriteriju prosuđivanja. Svakako, dobra posljedica jest privredno podizanje krajeva iz kojih su ljudi otišli na rad. Sigurno je da

²⁸ Lj. Plačko, *Naša hrvatska obitelj danas*, u »Bogoslovska smotra«, god. XLII, br. 1, Zagreb, 1972, str. 60.

su velike materijalne koristi od novca stečene tim radom. Ali ima i loših posljedica. One su teže uočljive od privrednih, jer se nalaze na psihičkom i moralnom području. Njih je statistički teško odrediti. Njihova se prisutnost sve više opisuje u romanima, novelama, televizijskim emisijama i dr. Jedan ih je narodni pjesnik sazeo u gangi, u tužaljki djevojke koja je čekala svoga mladića: »Dragana mi pokvarila marka«.²⁹

Zaposlenost žene

Zaposlenost žene posljedica je industrijalizacije, što je onda uzrok mnogih posljedica, npr.: žena postaje ekonomski neovisna o muškarcu. (Dosljedno, više se ne boji što će biti s njom ako je muž napusti). Nadalje stabilnost je braka više izložena opasnosti kad i žena radi, nego u tradicionalnom braku. Odatle onda, uz zakonsku liberalizaciju, porastao je postotak razvoda brakova. Računa se da se u Jugoslaviji razvodi svaki sedmi brak. Ovaj broj je veći u gradovima nego u selima. U tome je otežavajuća nepovoljna okolnost što se često radi ne samo o razvodu muža i žene, tj. braka, nego o raspadanju obitelji, jer prema statističkim podacima od ukupnog broja razvedenih brakova preko 50% su s djecom. Nemoguće je opisati koliko takva pojava stvara osobnih, obiteljskih, pa po tome i društvenih problema, uključujući tu i traumu što je doživljavaju djeca, jer — navedimo i ovu činjenicu — veliki postotak brakova se razvodi dok su djeca još malena. Korisno je spomenuti da sudovi djecu dodjeljuju u 3/4 slučajeva majci. To onda ima za posljedicu da se razvedena majka s djecom može teže opet udati.³⁰

Smanjenje broja djece

I ovo je posljedica više uzroka. Danas prevladava obitelj s malim brojem djece. S jednim, odnosno s dva djeteta je 70% obitelji. Od toga broja 50% je sa dvoje djece. Po natalitetu Hrvatska je druga od kraja, po prirodnom priraštaju isto tako, a po mortalitetu je druga od početka. Do smanjenja broja djece dolazi upotrebom kontraceptivnih sredstava i pobačajima. U nekim krajevima, posebno seoskim, smanjenje broja djece izazvano je emigracijom u inozemstvo, bilo time što su muževi mnogo odsutni od kuća (ili su otišle kompletne obitelji) bilo time što su prenijeli urbani mentalitet i negativnosti industrijske sredine. Tako je natalitet u BiH zadnjih godina najviše i naglo opao: prirodni priraštaj bio je 1960. g. 23,8 promila, a 1970. g. 13,9. Dakle: —9,9. U Hrvatskoj je od 8,4 promila pao na 3,7, što znači —4,7. U istom razdoblju natalitet je u BiH od 34,1 pao na 20,9, što čini razliku od 13,2; u Hrvatskoj od 18,4 na 13,9 što čini razliku od 4,5.³¹ Još jedna ilustracija: u Hrvatskoj je prirodni priraštaj 1953. g. bio 43.344, a 1976. g. 20.877.³²

²⁹ Vidi: Z. Kokotović, *Dragana mi pokvarila marka*, u »Svijet«, Sarajevo, 1969. g. gdje pisac govori o ugroženom natalitetu u BiH, o odlascima bez povratka, i dr.

³⁰ M. Bosanac, nav. dj., str. 149.

³¹ Lj. Plačko, nav. dj., str. 56—60.

³² Statistički godišnjak SR Hrvatske, 1977. Zagreb, rujan 1977, str. 54.

Pobačaj

Pobačaj vrše ne samo one žene koje su vanbračno začele, nego i udate žene. Koliki je broj pobačaja? Službene institucije nerado daju podatke o tome. Povremeno se ipak dođe do podataka u nekim krajevima ili ustanovama, pa se prema tome može dati približno točan podatak: na 100 rođene djece dolazi 70—80 pobačaja. (Prema jednoj procjeni u Hrvatskoj je 1968. g. bilo izvršeno više od 43.000 pobačaja). Prema jednoj statistici iz 1974. g. u Rijeci se npr. tjedno izvrši 100 pobačaja, što bi godišnje iznosilo 5—6.000; u Puli se tjedno izvrši 30 pobačaja, što bi godišnje iznosilo oko 1.500.³³ Sve su to podaci o legalnim pobačajima. A koliko je ilegalnih? Tko zna! U ovome je simptomatično da su razlozi radi kojih se dozvoljava legalni pobačaj u 3/4 slučajeva socijalne naravi!

Zaposlenost obaju roditelja, pomanjkanje odgovarajućih stambenih prostora, rastava braka i pobačaji, četiri su velika problema suvremene obitelji kod nas.

K ovome nabrojimo još neke obiteljske posljedice spomenutih izvora ili uzroka.³⁴

Nubilitet ili sklapanje brakova

Prema nekim u našoj zemlji su sve češći mladi brakovi, a prema drugima češći su brakovi starijih osoba. Ovo posljednje čini se istinitijim, iako ima priličan broj mladih brakova, koji su često posljedica predbračno začetog djeteta. (Prema nekim oko 1/3 prvorođene bračne djece začeta je prije sklapanja braka).

Koliko je kršćana samo civilno sklopilo brak? Teško je na to pitanje odgovoriti jer nema odgovarajućih podataka. Na selima nije teško doći do tih podataka, ali je u gradovima vrlo teško. Jedan od načina za doznavanje podataka može biti broj krštenja djece civilno vjenčanih roditelja kršćana. Prema jednom istraživanju u riječkoj metropoliji izlazi da je u župama većih gradova bilo 1971. g. 26% krštenika iz obitelji gdje su roditelji samo civilno vjenčani.³⁵

Civilna asimetrija bračnih partnera

Pod ovim sociolozi misle na predhodno stanje u odnosu na brak onih koji sklapaju brak, pa iznose da priličan broj bračnih drugova u Jugoslaviji ima za sobom već jedan ili više brakova. Godine 1965. svaka jedanaesta nevjesta već je bila nevjesta, a svaki sedmi ženik je bio mladoženja.

³³ Vidi: V. Milovan, *Kršćanska obitelj u današnjem društvu*, u »Obnovljeni život«, 1—1974, str. 58.

³⁴ M. Bosanac, nav. dj., str. 232—235.

³⁵ Vidi: V. Milovan, nav. dj., str. 56.

Seksualna i natalitetska demonopolizacija braka

Ovaj izraz označava činjenicu da se seksualni život sve više vodi i izvan braka i da se djeca sve više rađaju također izvan braka. Kao dokaz seksualne demonopolizacije braka jesu mnogi pobačaji što ih čine neudate žene kao i mnogo djece koja su začeta predbračno. Natalitetska demonopolizacija braka ogleda se u sve većem broju vanbračno rođene djece. 1970. g. bilo je 8,4% vanbračno rođene djece.

Edukativna deprimatizacija porodice

To znači da obitelj sve više gubi primat u odgoju svoje djece, i to zbog više razloga. Zaposlenost obaju roditelja onemogućuje da dovoljno pažnje posvete odgoju djece. Osim toga, djeca moraju već od 7. godine života ići u školu. Ide se za tim da ih što više bude obuhvaćeno i produžnim boravkom u školi, kao i za tim da se izgradi što više dječjih vrtića i sličnih ustanova. Sve to oduzima roditeljima djecu i djeci roditelje.³⁶ Još je dobro ako su djeca negdje zbrinuta u kakvoj ustanovi, ali je ne rijedak slučaj da su prepuštena sami sebi ili ulici. Ovakav način življenja i odgajanja ili ne-odgajanja pridonosi stvaranju onoga što se zove »sukob generacija« ili problem neslaganja mladih i starijih.

Demokratizacija unutarobiteljskih odnosa sve je prisutnija stvarnost u obiteljima. Muž-otac više nije što je bio, žena je ravnopravna, a djeca sve više imaju pravo da se čuje i njihov glas.

Nepotpune porodice

To su one porodice u kojima nedostaje jedan roditelj. Takve su porodice nastale razvodom braka, smrću jednog ili oba roditelja i vanbračnim rođenjem djece. U našoj zemlji živi oko 25% djece u nepotpunim porodicama.³⁸ U većini slučajeva te nepotpune porodice sačinjavaju majke s djecom (jer rastavljeni se muškarci, kojima se redovito ne dodjeljuju djeca, lakše opet ožene, nego majke s djecom).

U nepotpune porodice spadaju i tzv. *krnje porodice*. To su one u kojima jedan od roditelja živi odvojeno od obitelji. Njih ima najviše na selima, gdje je jedan od roditelja (redovito otac) otišao na posao u grad ili inozemstvo, a kod kuće je ostala majka s djecom. Nisu rijetki ni slučajevi

³⁶ Usp. Mirko Šikić, *Sociološka analiza obitelji danas*, u »Obnovljeni život«, 2—1973, str. 143.; Lj. Plačko, *Promjene u obiteljskim funkcijama*, u »Obnovljeni život«, 6—1972, str. 565—566.

³⁷ Za ilustraciju ovog podataka uzeta iz M. Bosanac, nav. dj., str. 234; vidi: Dara Ungaro, u »Vjesnik«, Zagreb 13. VI. 1970.: »Jedan naš istraživač ustanovio je da je u razdoblju od šesnaest godina (1950—1965) u Jugoslaviji bilo oko 700.000 djece rođene izvan braka, oko 350.000 djece iz razvedenih brakova, oko 150.000 one kojoj je umro otac i oko 100.000 takve kojoj je umrla majka. Budući da je velika ekonomska migracija u strane zemlje počela tek poslije promatranog razdoblja, današnja bi slika sigurno iskazala upravo impozantan broj djece koja žive u krnjim obiteljima, tj. samo s jednim roditeljem. To je po pravilu majka a u rijetkim slučajevima otac«.

da na selu ostaju samo stari roditelji. Tako nastaju staračka domaćinstva, redovito socijalno neosigurana. To je jedan od posljedica deagrarizacije sela.

— 0 —

Sve ovo nabrojeno i ono nenabrojeno, manje-više je vidljivo. Ali ono u sebi sadrži i krije premnoge osobne i obiteljske drame i probleme, koji po sebi nisu vidljivi, ali po svojim učincima postanu vidljivi u različitim oblicima, pa tada postaju novi društveni problemi.

Što može u ovakvom stanju krize ili transformacije Crkva učiniti? Odgovor na to nije dužnost ovog referata. Sociologija u prvom redu otkriva i prikazuje pravo stanje društva, ili to pokušava učiniti. Samim tim neprocjenjivo pomaže pastoralnim radnicima da pronalaze putove rada u navještanju Božje poruke i u spasavanju duša.

Da li je iznesena slika crna? Možda jest. Ali za utjehu treba istaknuti da i oni koji svjesno ili nesvjesno stvaraju mentalitet nepovoljan za čvrst brak i zdravu obitelj, ipak tvrde da je brak utemeljen u ljudsku psihu i zato trajan oblik čovjekova življenja, i da je zdrava obitelj najpoželjniji oblik za normalan i moralan odgoj djeteta. Zato oni i vole više govoriti o transformaciji nego o krizi obitelji, iako često sami nekorektnim omalovažavanjem vrijednih nasljedstava prošlosti više pridonose da postoji kriza a ne transformacija obitelji.

Napokon, čini se da naša mladež, uza sve bučno pristajanje uz oslobođenje od tradicionalnih moralnih stega, ipak, kad iskreno misli i razgovara, kreće se uglavnom u okvirima uvjerenja da bi najbolje bilo da postoji čvrst monogamni brak i sređena obitelj u kojoj bi vladala ljubav, uzajamno poštovanje i razumijevanje.

O G L A S

Već 29 godina izlazi naš poznati KALENDAR »DOBRI PASTIR«. Zadnjih nekoliko godina u tom kalendaru obrađuju se Božje zapovijedi. Prošlogodišnjem (1978) i ovogodišnjem (1979) je tema peta zapovijed Božja. »NE UBIJ!« — tako kratka po riječima, a tako široka po svom značenju. To je zapovijed koja se danas možda najviše i najčešće krši i ne priznaje (pobačaji, ratovi, nasilja svih vrsta i sl.).

Ako bi netko želio imati i prošlogodišnji kalendar (1978) radi tematske povezanosti, može ga dobiti. Cijena prošlogodišnjem kalendaru (1978): 35 din., a ovogodišnjem (komplet: veliki, džepni i zidni): 45 din. Narudžbe: »Dobri pastir«, 71000 Sarajevo, p. p. 211.
